

Ростислав Журавський

Національний університет “Львівська політехніка”,
аспірант кафедри теорії права та конституціоналізму
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
rostyslav.t.zhuravskiy@lpnu.ua

ПОТЕНЦІАЛ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ФОРМУВАННІ ПРАВОВОЇ ІДЕОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОГО СОЦІУМУ

<http://doi.org/10.23939/law2023.38.043>

© Журавський Р., 2023

У статті розкрито потенціал громадських організацій у формуванні правової ідеології українського суспільства. Розкриваючи роль діяльності громадських організацій у формуванні правової ідеології українського суспільства, визначено такі їх функції у цьому процесі: громадянської та професійної соціалізації; функцію комунікації; нормативно-регулятивну, організаційну, опозиційну, захисну, виховну та кадрову функції. У статті з’ясовано, що серед найбільш популярних способів формування правової ідеології українського суспільства, які використовуються громадськими організаціями і є вкрай значущими у військових умовах, слід виокремити: волонтерську та благодійницьку діяльність, просвітницьку й наукову роботу, налагодження міжнародних зв’язків, надання підтримки соціально незахищеним громадянам, внутрішньо переміщеним особам, постраждалим від військових дій і військовим та їхнім сім’ям.

У статті акцентується на тому, що потенціал громадських організацій у формуванні правової ідеології полягає передусім у досягненні загального соціального консенсусу, суспільного компромісу, на засадах усталеного, цілісного бачення ролі права в державі та громадянському суспільстві, а також у визначенні основних цілей, методів і механізмів правового регулювання. Одним із зобов’язань держави стосовно громадських організацій є нормативно-правове забезпечення їх діяльності та взаємодії з органами публічної влади, зокрема прийняття спеціальних законів, які визначають їх правовий статус.

Ключові слова: правова ідеологія; громадські організації; право; держава; громадянське суспільство; громадянська соціалізація; соціальний розвиток; демократія; права людини; правові цінності; демократичні принципи.

Постановка проблеми. Україна на конституційному рівні гарантує, що суспільне життя ґрунтується на засадах політичного, економічного та ідеологічного плюралізму. Проте правова ідеологія повинна бути моністичною в її змістовному та функціональному підпорядкуванні верховенству права, адже за своєю природою є вагомим рушієм позитивної зміни правової дійсності. Як показує історичний досвід, правова ідеологія стала способом організації громадянського суспільства та його інституцій, вектором кардинальних світових трансформацій,

домінантою розвитку та функціонування більшості держав, критерієм позитивного правового поступу. Вона сприяє соціальній консолідації, мобільності, мотивує до конкретних дій, містить ідеї вирішення назрілих проблем, а також визначає стратегії щодо правового розвитку і прогресу та гармонізує суспільство у всіх аспектах.

Сучасні глобалізаційні виклики та воєнні реалії вкрай актуалізують питання правової ідеології українського суспільства. Виняткову роль в її пропаганді та формуванні відіграють громадські організації, які налагоджують соціальну взаємодію на основі правової матерії (як національної, так і міжнародної), а відтак сприяють позиціонуванню України як демократичної держави. Громадські організації є завше генераторами або прибічниками певних, а іноді кардинальних змін у державі, які свої ініціативи основують на відповідно підготовленій правовій базі (національній чи міжнародній). І як показує дійсність, це завжди викликає соціальний ажітаж та підтримку, що дає підстави стверджувати про колосальний вплив громадських організацій на правову ідеологію.

Аналіз дослідження проблеми. Проблема потенціалу громадських організацій у формуванні правової ідеології, на жаль, не була предметом окремих розвідок в українському науковому дискурсі. Значний внесок у дослідження проблематики ідеології, правової ідеології зробили такі дослідники: О. Байков, С. Бобровник, І. Веркалець, Ю. Власова, І. Гавриленко, Л. Губернський, О. Заздравнова, І. Жаровська, В. Калітинський, О. Коцюба, Ю. Кривицький, І. Лихачов, А. Луцький, І. Максимова, Т. Михайліна, М. Недюха, Н. Оніщенко, О. Парута, С. Піскунова, О. Ситник, Е. Сулима, О. Таран та ін. Аналіз функціонування громадських організацій у процесі становлення громадянського суспільства в Україні здійснено у наукових розвідках вчених: О. Гараня, Т. Гарасиміва, А. Карася, В. Ковальчука, А. Колодія, В. Полохало, І. Пасько, О. Скрипнюка, І. Софінської, І. Коваль, В. Федоренка, В. Чернописької, Ю. Шемшученко та ін. Однак залишаються актуальними подальші дослідження із вказаного питання, особливо щодо визначення напрямів впливу громадських організацій на формування правової ідеології українського соціуму.

Мета статті – розкрити потенціал громадських організацій у формуванні правової ідеології українського суспільства.

Виклад основного матеріалу. Громадські організації створюються зазвичай: 1) на основі певної сфери діяльності; 2) з метою вирішення назрілих проблем, які не мають ефективного правового регулювання; 3) пропагування нових правових, культурних, соціальних чи інших практик. Сутнісною спрямованістю громадських організацій є відстоювання певних ідей, інтересів, реалізація окреслених цілей, визначення та обґрунтування своєї вагомості в суспільному чи державному житті, а також пропагандистський вплив на соціум, що і становить її ідеологічну основу. Слід зауважити, що громадські організації слідує вирішенню найбільш порушених прав та інтересів людини, що значно привертає соціум до їх діяльності, яскравим свідченням чого є статистика довіри до них громадян.

Звідси розвиток правової ідеології в Україні значною мірою залежить від участі у ньому громадських організацій, які є арбітрами між державою та громадянами. Держава декларативно максимально підтримує (*хоча часто в дійсності простежуємо зворотне*) діяльність тих громадських організацій, які гармонійно діють у межах чинного національного законодавства та мотивує їх розвиток. Так, упродовж останніх двох десятиліть в Україні створено значну кількість громадських організацій, які діють на засадах добровільності, рівноправності їх членів, самоврядування, законності та гласності. Однак процес їх розвитку об'єктивно пов'язаний із певними труднощами, зокрема недостатнім правовим регулюванням.

У Законі України “Про громадські об'єднання” громадська організація визначається як “громадське об'єднання, засновниками та членами (учасниками) якого є фізичні особи” [1].

Аналізуючи роль громадських організацій у формуванні правової ідеології соціуму, слід відзначити те, що їх діяльність характеризується такими конститутивними ознаками як: наявність мети; структурованість; система цінностей; комплекс соціальних позицій та ролей тощо. Завдяки створенню громадськими організаціями системи соціальних відносин і зв'язків, їх члени мають можливість засвоїти позитивний соціальний досвід, формуються ціннісні установки та уміння соціально значущої поведінки. Це, безумовно, сприяє успішній соціалізації людини прямо та опосередковано, а саме: як членів громадської організації, так і тих, з ким організація пов'язана або співпрацює.

Розкриваючи характер діяльності громадських організацій, більшість дослідників вважають, що вони виконують в суспільному житті такі функції: громадянської та професійної соціалізації; функцію комунікації; нормативно-регулятивну та організаційну функції. Окрім означених, вагому роль відіграють такі функції, як опозиційна, захисна, виховна, кадрова. Сутність опозиційної функції полягає у сприянні розвитку громадянського суспільства через вираження власної позиції до державних рішень, ініціювання нових ідей, розробки інноваційних громадянських програм тощо. Захисна функція передбачає захист прав та інтересів членів громадських організацій чи тих суспільних прошарків, вирішення проблем яких вони окреслили у своїх цілях. Це здійснюється через вияв законодавчих ініціатив, внесення альтернативних пропозицій, подання заяв до державних органів, контроль за виконанням державних і судових рішень, моніторинг дотримання угод з державними органами, установами чи іншими суспільними інституціями. Виховна функція полягає у формуванні в громадян моральної, правової, політичної, управлінської культури, національної свідомості, відповідальності за власну поведінку, трудову дисципліну, громадський правопорядок тощо. В її забезпеченні вагоме місце посідають методи переконання, заохочення та залучення до громадської, управлінської та інших видів діяльності. Основою кадрової функції є підготовка кваліфікованих кадрів для державних та громадських структур.

Функції можуть трансформуватися і доповнюватися залежно від цілей конкретної організації. Погоджуємося з позицією тих вчених, які стверджують, що “в сучасних демократичних суспільствах громадські організації дедалі більше перебирають на себе функції державних інституцій, здійснюють громадський контроль над ними, впливаючи на державну політику та правовий розвиток суспільства загалом” [2, с. 82].

Вважаємо, що саме мета та функції, чітке й відповідальне усвідомлення спільних інтересів, обґрунтування своєї соціальної значущості та можливостей позитивного впливу на реальні зміни в державі визначають ідейно-аксіологічну основу будь-якої громадської організації, без якої вона не може функціонувати як така. Ця складова частина забезпечує як належне функціонування кожної громадської організації, так і сприяє ідейній консолідації суспільства довкола демократичних принципів та правових цінностей певної держави. З огляду на це потрібно визнати, що проблема формування правової ідеології у сучасному соціумі не може бути належно розв'язана без участі такого суб'єкта, як громадські організації.

Правова ідеологія набуває дедалі більшої вагомості в ідеологічному просторі України в умовах війни, і, зокрема, з перспектив післявоєнної відбудови. Виходячи зі світового досвіду, правова ідеологія повинна позиціонувати державу як сукупність її конститутивних атрибутів: національних інтересів, соціального розвитку, демократії, справедливої винагороди, що полягає у задоволенні тих суспільних потреб, які передбачені встановленими стандартами рівня та якості гідного життя людини [2, с. 13].

У сучасній суспільній дійсності правова ідеологія набуває доволі широкого практичного характеру, що проглядається у набутті різними соціальними правовідносинами законної природи (сили), якщо вони не суперечать імперативу національних, державно-правових і суспільно-демократичних цінностей, що охоплює ідеологія. Відтак правова ідеологія виступає як аксіологічна квінтесенція, що легітимізує соціальний порядок у певному суспільстві. Окрім того, як ідеалізована форма правового сприйняття суспільної дійсності, ідеологія виступає своєрідним генератором

позитивних змін у громадській практиці та може її модифікувати у законних межах. Правова ідеологія як складова частина загальної ідеології, зокрема національної, формує не лише правильне розуміння соціальної дійсності, реальних перспектив її розвитку, але й декретує правові цінності та гуманістичні принципи, які засвідчують суверенність, незалежність, демократичність, соціальність та правничість (верховенство права) України, й утверджують її як повноцінного суб'єкта міжнародного права.

Правова ідеологія – це соціальна підсистема, яка забезпечує процес відтворення в суспільстві конституційного ладу зокрема і правового міжнародного загалом, що є вкрай важливим для сьогодення та майбутнього поступу держави. Відтак значущість правової ідеології неопцінима, позаяк вона є основним носієм правових цінностей та установок в соціумі, на основі яких трансформуються попередні та формуються нові соціально-правові інститути демократичної держави та громадянського суспільства.

Значущість громадських організацій у формуванні правової ідеології полягає у тому, що вони є певною альтернативою чинній владі. Як зауважує В. Чернописька, така альтернативність зазвичай не містить ознак відкритої конфронтації, тобто, з одного боку – забезпечує стабільність, а з другого – поступальний рух суспільства. Важливим є усвідомлення того факту, що часто у процесі модернізації національної правової системи з'являються ситуації, коли певні сфери суспільного буття регулюються не на належному рівні, або ж зовсім залишаються поза державною увагою. За таких умов громадські організації, володіючи різними ресурсами, зокрема, морально-ціннісними, авторитетно-суспільними, фінансово-матеріальними, прямо впливають на правову ідеологію соціуму [4, с. 33].

Підтримуючи позицію М. Недюхи, що сутність феномену правової ідеології полягає насамперед у досягненні загального соціального консенсусу, громадського компромісу, на засадах узвичаєного, цілісного розуміння значущості права для функціонування держави та розвитку громадянського суспільства і декларування основних цілей, методів й механізмів правового регулювання. Далі автор визначає, що правова ідеологія є порівняно самостійним політико-правовим феноменом, функціональним призначенням якого є визначення ролі права як засобу унормування життєдіяльності держави, соціуму, та в їх підпорядкуванні завданням і цілям процесу соціальних змін [5, с. 119].

Громадські організації – це завше перший промотор новітніх ініціатив/ідей або адаптер соціальних змін. Так, серед найбільш популярних способів формування правової ідеології українського суспільства, які використовуються громадськими організаціями, і є вкрай значущими у військових умовах, треба виокремити: волонтерську та благодійницьку діяльність, просвітницьку й наукову роботу, налагодження міжнародних зв'язків, надання підтримки соціально незахищеним громадянам, внутрішньо переміщеним особам, постраждалим від військових дій і військовим та їхнім сім'ям. Як бачимо, громадські організації акумулюють людські ресурси через продукування основних напрямків громадянської участі в суспільному житті, що є потужним потенціалом формування правової ідеології в українському соціумі.

Водночас слід розуміти, щоб наскільки б ефективно не діяли громадські організації, їхніх власних зусиль недостатньо для утвердження правової ідеології в державі. Це зумовлено тим, що доволі часто через брак ресурсів та повноважень окремі питання цієї проблеми громадські організації неспроможні самостійно вирішити, зокрема, у сфері правозахисту. Тому вимушені вступати у діалог з державними органами, Уповноваженим з прав людини, органами внутрішніх справ тощо. З огляду на це, для побудови ефективної моделі взаємодії громадських організацій та державних інститутів у напрямку формування правової ідеології необхідні постійна співпраця та взаємний інтерес. Важливим аспектом такої взаємодії є те, що вона повинна відбуватися на засадах рівного партнерства, де кожна сторона усвідомлено діє на досягнення поставлених цілей, а також ґрунтуватися на принципах взаємної поваги, рівноправності, прозорості діяльності, чесності та відповідальності, що дає змогу досягати позитивних результатів.

Потенціал громадських організацій у формуванні правової ідеології українського соціуму

Як показує досвід, відсутність взаємодії громадських організацій між собою та з державними органами гальмує формування правової ідеології, а відповідно і розвиток громадянського суспільства в Україні. Тому орієнтація владних структур на вирішення суспільно значущих проблем, формування правової ідеології суспільства, зворотній зв'язок між громадянами та владою потребують розробки нових механізмів узгодження інтересів та потреб різних груп впливу в суспільстві. Така оптимізація взаємодії державних органів та громадських організацій сприятиме утвердженню правової ідеології, а відтак демократизації, інтеграції та консолідації українського суспільства.

В контексті самобутньої розбудови національних держав якраз громадські організації виступають ґрунтом консолідації нації та основою формування стратегії національної політики. Вагомим завданням, яке окреслюють перед собою громадські організації, є ідеологічна діяльність та виховання соціуму. В умовах, коли громадські організації визнають демократичні ідеали, сповідують загальнолюдські цінності, ідеологічна діяльність сприяє зростанню та утвердженню правової ідеології соціуму [6, с. 16].

Аналізуючи безпосередній вплив громадських організацій на розвиток правової ідеології, необхідно зауважити, що у процесі модернізації визначальне значення їх діяльності в тому, що вони інтегрують чисельність, неоднозначність особистісних інтересів окремих індивідів, соціальних прошарків, зацікавлених груп у загальний інтерес громадянського суспільства.

Висновки. Таким чином, потенціал громадських організацій у формуванні правової ідеології полягає передусім у досягненні загального соціального консенсусу, суспільного компромісу, на засадах усталеного, цілісного бачення ролі права в державі та громадянському суспільстві, а також у визначенні основних цілей, методів і механізмів правового регулювання. Одним із зобов'язань держави стосовно громадських організацій є нормативно-правове забезпечення їх діяльності та взаємодії з органами публічної влади, зокрема прийняття спеціальних законів, які визначають їх правовий статус. Нормативно-правове регулювання діяльності громадських організацій з боку держави не повинно суперечити базовим засадам демократії. Межі правового впливу в демократичній правовій державі повинні визначатися свободою, справедливістю, невідчужуваними правами людини, самоврядністю, реалізацією загальнодозвільних принципів.

Враховуючи зазначене, є усі підстави вважати громадські організації інститутами формування правової ідеології в українському соціумі. Правова ідеологія повинна набути ознак загальнонаціональної ідеології та належати до ключових системоутворювальних цінностей правової держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України “Про громадські об’єднання”. *База даних “Законодавство України” / ВР України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text (дата звернення: 22.05.2023).
2. Політологія: підручник. (2003). За ред. О. В. Бабкіна, В. П. Горбатенко. Київ: Академія. 528 с.
3. Недюха М. (2009). Світоглядно-теоретичні засади правової ідеології. *Віче.* № 21. С. 12–15.
4. Гарасимів Т. З., Чернописька В. З., Дашо Т. Ю. (2020). Громадянське суспільство: правовий імператив сучасності. Монографія. Львів: Растр-7. 244 с.
5. Недюха М. (2013). Сутність і призначення правової ідеології як визначального складника правової політики України. *Бюлетень Міністерства юстиції України.* № 9. С. 117–124.
6. Гарасимів Т. З. (2019). Роль громадських організацій у формуванні ідеології модернізації українського суспільства. *Вісник Національного університету “Львівська політехніка”.* Серія: Юридичні науки. № 23. Вип. 6. С. 10–17.

REFERENCES

1. *Zakon Ukrainy "Pro hromadski obiednannia"*. [Law of Ukraine "On Public Associations"]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy" / VR Ukrainy*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text (Accessed: 22.05.2023) [in Ukrainian].
2. *Politolohiia: pidruchnyk*. (2003). [Political science: textbook]. Za red. O. V. Babkina, V. P. Horbatenko. Kyiv: Akademiia Publ. 528 p. [in Ukrainian].
3. Nediukha M. (2009). *Svitohliadno-teoretychni zasady pravovoi ideologii*. [Світоглядно-теоретичні засади правової ідеології]. *Viche*. No. 21. P. 12–15 [in Ukrainian].
4. Harasymiv T. Z., Chornopyska V. Z., Dasho T. Yu. (2020). *Hromadianske suspilstvo: pravovyi imperatyv suchasnosti*. [Civil society: the legal imperative of modernity]. Monohrafiia. Lviv: Rastr-7 Publ. 244 p. [in Ukrainian].
5. Nediukha M. (2013). *Sutnist i pryznachennia pravovoi ideologii yak vyznachalnoho skladnyka pravovoi polityky Ukrainy*. [The essence and purpose of legal ideology as a defining component of the legal policy of Ukraine]. *Biuleten Ministerstva yustytzii Ukrainy*. No. 9. P. 117–124 [in Ukrainian].
6. Harasymiv T. Z. (2019). *Rol hromadskykh orhanizatsii u formuvanni ideologii modernizatsii ukrainsko-ho suspilstva*. [The role of public organizations in the formation of the ideology of modernization of Ukrainian society]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politehnika"*. Seriia: Yurydychni nauky. No. 23. Vol. 6. P. 10–17 [in Ukrainian].

Дата надходження: 17.05.2023 р.

Rostyslav Zhuravskyi

Lviv Polytechnic National University,
Institute law, psychology and innovative education
Department of Theory of Law and Constitutionalism

THE POTENTIAL OF PUBLIC ORGANIZATIONS IN FORMING THE LEGAL IDEOLOGY OF UKRAINIAN SOCIETY

The article reveals the potential of public organizations in shaping the legal ideology of Ukrainian society. Revealing the role of the activities of public organizations in the formation of the legal ideology of Ukrainian society, the following functions of them in this process are determined: civil and professional socialization; communication function; regulatory, organizational, oppositional, protective, educational and personnel functions. The article found out that among the most popular ways of forming the legal ideology of Ukrainian society, which are used by public organizations and are extremely significant in military conditions, the following should be singled out: volunteer and charitable activities, educational and scientific work, establishing international relations, providing support socially vulnerable citizens, internally displaced persons, victims of military operations, and military personnel and their families.

The article emphasizes that the potential of public organizations in the formation of legal ideology lies primarily in achieving general social consensus, social compromise, on the basis of an established, integral vision of the role of law in the state and civil society, as well as in determining the main goals, methods and mechanisms of legal regulation. One of the obligations of the state in relation to public organizations is the regulatory and legal support of their activities and interaction with public authorities, in particular, the adoption of special laws that determine their legal status.

Key words: legal ideology; NGOs; right; state; civil society; civic socialization; social development; democracy; human rights; legal values; democratic principles.